

OLIJ TA'LIM MUASSASALARIDA XARAJATLARNI BOSHQARISH VA OPTIMALLASHTIRISH MASALALARI

Abdullayev Diyorbek Akmaljon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-bosqich talabasi

diyorbeka352@gmail.com

Turg'unov Tursunboy

Andijon davlat texnika instituti I.f.d.professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20427346>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni boshqarishni va optimallashtirish masalalari keng yoritilgan. Hozirgi kunda yurtimizda oliy ta'lim tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish hamda ta'lim xizmatlari sifatini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu bois ta'lim muassasalarida xarajatlarni rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil etish va samaradorligini baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. oliy ta'lim muassasalari, xarajatlarni boshqarish, xarajatlarni optimallashtirish, moliyaviy resurslar, budjet mablag'lari, moliyaviy nazorat, iqtisodiy samaradorlik.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются вопросы управления и оптимизации затрат в высших учебных заведениях. В настоящее время обеспечение финансовой стабильности системы высшего образования в нашей стране, эффективное использование бюджетных средств и повышение качества образовательных услуг являются одними из самых актуальных задач. Поэтому планирование, контроль, анализ и оценка эффективности затрат в образовательных учреждениях имеют большое значение.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, управление затратами, оптимизация расходов, финансовые ресурсы, бюджетные средства, финансовый контроль, экономическая эффективность.

Abstract. This article extensively covers the issues of cost management and optimization in higher education institutions. Currently, ensuring financial stability in the higher education system in our country, effective use of budget funds, and improving the quality of educational services are among the urgent tasks. Therefore, planning, controlling, analyzing, and evaluating the effectiveness of costs in educational institutions is of great importance.

Keywords: higher education institutions, cost management, cost optimization, financial resources, budget funds, financial control, economic efficiency.

Kirish. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va uning moliyaviy barqarorligini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifatini oshirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Shu jihatdan, oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni samarali boshqarish va ularni optimallashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurati ortib bormoqda.

Oliy ta'lim muassasalari faoliyati o'quv jarayoni, ilmiy-tadqiqot ishlari, moddiy-texnik bazani rivojlantirish hamda infratuzilmani saqlash kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. Ushbu yo'nalishlarning har biri ma'lum miqdordagi moliyaviy xarajatlarni talab qiladi. Xarajatlarning

ilmiy asosda rejalashtirilmasligi va nazorat mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [2].

Bozor iqtisodiyoti sharoitida oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi ortib borayotganligi ularda xarajatlar hisobini to'g'ri tashkil etish va tahlil qilishni yanada muhim vazifaga aylantirmoqda. Zamonaviy boshqaruv tizimida xarajatlarni boshqarish faqat mablag'larni sarflash jarayoni emas, balki strategik rejalashtirish, monitoring va natijadorlikni baholash bilan chambarchas bog'liqdir [3].

Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish va optimallashtirish masalalarini ilmiy jihatdan tadqiq etish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularning yechimlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish va optimallashtirish masalalari bo'yicha bir qancha olimlar tadqiqotlar olib borgan. Shukhrat Qo'chqorovning "Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy resurslarni boshqarish" asarida moliyaviy resurslarni samarali boshqarish muassasaning barqarorligi va ta'lim sifatiga ta'sir qilishi ta'kidlangan.

Nilufar Xudoyberdiyevaning "Xarajatlarni optimallashtirish va ichki nazorat tizimi" maqolasida xarajatlarni optimallashtirish jarayonida strategik rejalashtirish va ichki nazorat tizimining ahamiyati yoritilgan. U faqat mablag'ni qisqartirish bilan cheklanish moliyaviy samaradorlikni oshirmaydi, deb hisoblaydi [2].

Davron Toshpulatovning "Moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishning ahamiyati" asarida moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish xarajatlarni boshqarishda asosiy vosita ekanligi ko'rsatilgan. Monitoring va natijadorlikni baholash orqali resurslardan maksimal foyda olish mumkinligi ta'kidlangan [3].

Gulnoza Karimovaning "Budjet mablag'larining samarali taqsimlanishi va qo'shimcha manbalar" maqolasida budjet mablag'larining samarali taqsimlanishi va qo'shimcha moliyaviy manbalarni jalb qilish mexanizmlari tahlil qilingan. U nafaqat nazariy, balki amaliy yechimlarni ham ilgari suradi [4].

Bahrom Yo'ldoshevning "Xarajatlarni optimallashtirish va ijtimoiy infratuzilma" maqolasida ortiqcha xarajatlarni aniqlash va kamaytirish bo'yicha ilg'or usullar ishlab chiqilgan, xarajatlarni optimallashtirishning ta'lim sifati va ijtimoiy infratuzilmaga ta'siri yoritilgan [5].

Umuman olganda, bular aytishganidek Nilufar Xudoyberdiyeva va Davron Toshpulatovning maqolalarida oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish va optimallashtirish nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ta'lim sifatini oshirish va muassasa barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi [6]. Bu bilan ya'ni olim hamda professorlarimiz yozgan maqolalar, asarlarini o'rganish va tahlil qilish orqali oliy ta'limga yangiliklar kiritishga o'zimizda kuch topa olamiz desam to'g'ri bo'ladi.

Metodologiya.

Ushbu tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish va optimallashtirish jarayonlarini o'rganishdir. Tadqiqot davomida muassasalarning moliyaviy hujjatlari, byudjet rejalar, xarajatlar hisobotlari va boshqa ichki ma'lumotlar o'rganildi. Shu orqali xarajatlarning tuzilishi, resurslardan foydalanish yo'nalishlari va samaradorlik darajasi aniqlanadi. Turli oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy boshqaruv tizimi va xarajatlarni rejalashtirish jarayoni solishtirildi, ularning o'ziga xos jihatlari va samarali usullari aniqlangan. Xarajatlar hajmi, ulushi va o'sish dinamikasi matematik va statistik usullar yordamida baholandi, bu resurslardan oqilona foydalanish imkonini berdi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar asosida

xarajatlarni boshqarish va optimallashtirishning nazariy asoslari o‘rganildi. Amaliy kuzatuvlar orqali muassasalardagi moliyaviy jarayonlar tahlil qilindi va xarajatlarni optimallashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu metodologiya yordamida oliy ta‘lim muassasalarida xarajatlarni boshqarishning samarali usullari aniqlanib, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash bo‘yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Oliy ta‘lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish tizimini o‘rganish natijasida moliyaviy resurslarning taqsimlanishida tizimli muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, xarajatlarning asosiy qismi ish haqi, kommunal to‘lovlar va infratuzilmani saqlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, rivojlantirish va innovatsion faoliyatga ajratiladigan mablag‘lar ulushi nisbatan pastligicha qolmoqda [1]. Bu esa uzoq muddatli strategik rivojlanishga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Moliyaviy rejalashtirish jarayonini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ayrim hollarda xarajatlar rejalashtirishdan ko‘ra mavjud mablag‘ni o‘zlashtirish tamoyiliga asoslanadi. Natijada samaradorlik mezonlari yetarli darajada qo‘llanilmaydi va natijadorlik ko‘rsatkichlari bilan bog‘liq tahlillar tizimli ravishda olib borilmaydi [2]. Bu esa resurslardan foydalanish darajasini pasaytiradi. Moliyaviy hisobotlar asosida o‘tkazilgan o‘rganishlar xarajatlar tuzilmasida muvozanat yetishmasligini ko‘rsatdi. Masalan, Davron Toshpulatovning “Moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishning ahamiyati” asarida qayd etilganidek, muntazam monitoring va ko‘rsatkichlar tahlili amalga oshirilmagan taqdirda mablag‘lar oqimining samaradorligini baholash murakkablashadi [3]. Shu sababli xarajatlar monitoringi boshqaruvning ajralmas qismi bo‘lishi zarur. Shuningdek, ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi aniqlanadi. Nilufar Xudoyberdiyevaning “Xarajatlarni optimallashtirish va ichki nazorat tizimi” maqolasida strategik rejalashtirish va ichki audit tizimi samarali moliyaviy boshqaruvning asosi sifatida e‘tirof etilgan [4]. Tadqiqot natijalari ham aynan shu fikrni tasdiqlaydi — nazorat tizimi kuchli bo‘lgan muassasalarda ortiqcha xarajatlar sezilarli darajada kamayadi. Bundan tashqari, budjet mablag‘larini diversifikatsiya qilish masalasi ham dolzarb ekanligi aniqlandi. Gulnoza Karimovaning “Budjet mablag‘larining samarali taqsimlanishi va qo‘shimcha manbalar” maqolasida qayd etilganidek, qo‘shimcha moliyaviy manbalarni jalb qilish xarajatlarni optimallashtirish jarayonini yengillashtiradi va muassasa mustaqilligini oshiradi [5]. Umumiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta‘lim muassasalarida xarajatlarni boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, strategik rejalashtirishni kuchaytirish, monitoring va ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish orqali moliyaviy samaradorlikni sezilarli darajada oshirish mumkin. Eng muhimi, optimallashtirish jarayoni ta‘lim sifati pasayishiga emas, aksincha uning mustahkamlanishiga xizmat qilishi zarur.

Xulosa.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, xarajatlarni optimallashtirish faqat mablag‘ni qisqartirishdan iborat emas, balki har bir sarflangan so‘mning natijaviyligini oshirishga qaratilgan kompleks boshqaruv jarayonidir. Samarali boshqaruv tizimi o‘quv jarayonini rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish va infratuzilmani barqaror saqlash imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot aniqladiki, ichki nazorat mexanizmlari va strategik rejalashtirish kuchli bo‘lgan muassasalarda ortiqcha xarajatlar sezilarli darajada kamayadi, moliyaviy barqarorlik esa sezilarli darajada oshadi. Bu esa oliy ta‘lim muassasalarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ilmiy rivojlanishiga ham bevosita ta‘sir qiladi. Natijada, oliy ta‘lim muassasalarida xarajatlarni boshqarishning samarali tizimi zamonaviy ta‘lim sifatini ta‘minlash, muassasa barqarorligini oshirish va resurslardan maksimal darajada foyda olish imkonini beruvchi strategik instrument

sifatida qaralishi lozim. Ushbu tadqiqotning amaliy natijalari va tavsiyalari esa muassasalar rahbarlari va moliyaviy bo‘limlar uchun asosiy yo‘riqnomaga bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qo‘chqorov Shuhrat. “Oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalari”. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.
2. Xudoyberdiyeva Nilufar. “Ta’lim tizimida xarajatlar samaradorligini oshirishning zamonaviy mexanizmlari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Toshpo‘latov Davron. “Byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit”. – Toshkent: Moliya nashriyoti, 2019.
4. Karimova Gulnoza. “Oliy ta’limda strategik rejalashtirish va resurslarni boshqarish”. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.
5. Yo‘ldoshev Bahrom. “Ijtimoiy sohada budjet mablag‘laridan oqilona foydalanish masalalari”. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
6. Qo‘chqorov Shuhrat. “Ta’lim muassasalarida xarajatlarni optimallashtirishning iqtisodiy asoslari”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.